

Stieber 1954 — *Stieber Z.* Stosunek kaszubszczyzny do dialektów Polskiej łądowej // Konferencja pomorska. Prace językoznawcze / ed. Z. Stieber. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1954. S. 37–48.

Treder 2006 — *Język kaszubski.* Poradnik encyklopedyczny / red. J. Treder. Wyd. 2. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006.

The Evolution of Samuel B. Bernstein's View on the Kashubian Question

Samuil B. Bernstein was one of the most renowned Soviet and Russian Slavists, who had an unmatched scholarly breadth and depth and was interested in all aspects of Slavic linguistics. Though he was famous as a specialist in the South Slavic languages and Slavic historical and comparative grammar, he was equally interested in West Slavic languages, particularly in Polish, including Kashubian. In his lifetime, Bernstein did not write much about Kashubian, but from little that he wrote, it seems clear that he changed his views toward Kashubian several times. In this presentation, I will analyze Bernstein's published and unpublished materials in order to establish at what points in his career, and for what reasons, he changed his views on Kashubian.

DOI:10.31168/0459-6.23

P. Přadková (Brno, Česko)

Cesty české dialektologie¹

Zájem o nářečí sahá hluboko do minulosti, avšak rozmach dialektologie nastal po 2. světové válce. Soustavná a organizovaná činnost českých dialektologů započala současně se vznikem Ústavu pro jazyk český v roce 1946. V roce 1952 vzniklo

---

¹ Příspěvek vznikl na základě řešení projektu č DG20P02OVV029 Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

pracoviště dialektologického oddělení v Brně, kde sídlí dosud. Dialektologické oddělení se primárně zaměřuje na systematický výzkum tradičních teritoriálních dialektů českého národního jazyka a další zpracování získaného nářečního materiálu.

Od roku 1947 začala Dialektologická komise České akademie věd postupně vydávat celkem třináct oblastních dotazníků zaměřených především na základní jevy hláskoslovné a morfologické, jejichž cílem bylo prozkoumat sledované nářeční jevy a získat přehledný obraz jejich zeměpisného rozšíření, tedy utvořit si komplexní představu o tehdejšímu stavu dialektů na území českého národního jazyka. V letech 1954 a 1958 byly sestaveny také dva sešity dotazníku lexikálního. Za pomoci těchto dotazníků byl proveden nářeční výzkum formou nepřímé explorační — korespondenční metodou. Výsledky výzkumu byly využity v nářečních monografiích, posloužily též pro sestavení rozsáhlého inventáře diferenčních jevů a pro vytvoření *Dotazníku pro výzkum českých nářečí*. Obsahuje 2649 položek, uspořádaných do dvou oddílů: část A zahrnuje okruhy věcně-významové (místní a domácí prostředí; hospodářství; zemědělská práce; příroda; člověk; život člověka; společenský život), část B se věnuje morfologii všech slovních druhů, syntaxi a vybraným jevům slovotvorným. Podle tohoto dotazníku byl školenými dialektology proveden v terénu sběr materiálu pro *Český jazykový atlas (ČJA)*.

V letech 1964–1972 se zkoumalo ve 420 venkovských obcích (223 lokalit v Čechách, 197 na Moravě a ve Slezsku). Součástí této sítě bylo i pět vesnic ležících v dnešním Polsku, a to dvě ze starého českého osídlení v Kladsku (Słone a Jakubowice) a tři z bývalého opavského Slezska (Branice, Pietrowice Wielkie, Krzanowice). Paralelně s tím se nářečí zkoumala též v dalších třinácti vybraných vesnicích se starší českou kolonizací v zahraničí, a to v Rumunsku, v bývalé Jugoslávii a v Polsku.

V letech 1973–1976 výzkum pro *ČJA* pokračoval v 57 městech. Zde šlo o zaznamenání běžné mluvy, byly vynechány lexikální

položky spjaté s reáliemi tradičního života na venkově a dodatečně bylo připojeno 132 položek zaměřených na výzkum jazykové situace (zvláště u mladé generace) ve městech.

Na základě shromážděného materiálu vzniklo v dialektologickém oddělení ÚJČ AV ČR v letech 1992–2011 rozsáhlé šestidílné jazykovězeměpisné dílo *Český jazykový atlas*. 1.–5. díl *ČJA* obsahuje celkem 1558 map a 1578 komentářů. 1.–3. svazek je věnován lexiku spojenému s tradičním způsobem života (okruhy člověk, místní a domácí prostředí, zahrada a sad, živočišstvo, les a rostlinstvo, krajina, čas a počasí, vesnice dříve a nyní, zábavy a zvyky, hospodářská usedlost, polní práce, zemědělské náradí a nástroje, dobytek a drůbež), 4. svazek se zabývá morfologií, 5. svazek obsahuje kapitoly hláskosloví, syntax, adverbia a předkládá výsledky doplňkového výzkumu městské mluvy.

Pro *ČJA* byl autorským kolektivem zvolen způsob prezentace nářečního materiálu, který byl tehdy v oblasti areálové lingvistiky ojedinělý a novátorský. Na mapách se užívá syntetizujícího způsobu zobrazení, areálové členění je zdůrazněno kombinací techniky plošné (izoglosy s nápisy a šrafování) s technikou bodového značkování (značky lineární a figurální). Každá atlasová položka obsahuje kromě mapy i komentář, rozdělený do několika oddílů.

Závěrečný svazek *Dodatky* je svazkem sumarizujícím, zpřístupňuje *Český jazykový atlas* jako celek, přináší čtenářům další upřesnění a doplnění. Lze v něm najít charakteristiky zkoumaných lokalit, bibliografii české dialektologie od r. 1968. V úplnosti je zde publikován *Dotazník pro výzkum českých nářečí*, jenž obsahuje 2 649 položek, poprvé je tiskem zveřejněn *Dodatkový lexikální dotazník pro výzkum mluvy ve městech* se 139 položkami. Významnou část svazku tvoří souhrnné rejstříky (pro svazky 1.–5.): rejstřík zpracovaných položek, rejstřík nářečních dokladů a rejstřík autorů. Součástí *Dodatek* jsou také zvukové ukázky nářečních promluv, které byly pořízeny v průběhu terénních výzkumů pro *ČJA*. Jsou představeny na

dvou CD (první CD obsahuje 36 vyprávění z Čech, druhé CD 34 nahrávek z Moravy a Slezska). V knize samozřejmě najdeme přepis promluv do textové podoby ve zjednodušené, tzv. fonetické transkripci, ke každému přepisu je ještě připojena stručná charakteristika nářečních jevů obsažených v ukázce.

Ve snaze zpřístupnit dílo co nejširšímu okruhu uživatelů byla na internetu uveřejněna elektronická PDF verze ČJA, která odráží jeho knižní podobu (<https://cja.ujc.cas.cz/>). Zde lze procházet každý svazek samostatně, není však možné prohledávat souhrnně všech šest svazků. Proto dialektologické oddělení přistoupilo k vytvoření HTML verze *Atlasu*, která umožňuje pokročilé vyhledávání v hesláři a v rejstříku všech svazků ČJA podle zadané položky nebo jazykového dokladu (<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>). Prozatím jsou zpřístupněny první čtyři svazky.

Materiál nashromážděný výzkumem pro ČJA se stal jedním ze zdrojů pro *Slovník nářečí českého jazyka (SNČJ)*, na němž dialektologické oddělení ÚJČ AV ČR začalo pracovat hned po dokončení ČJA (2011). Nejvýznamnějším a nejrozsáhlejším zdrojem je *Archiv lidového jazyka*, který je soustavně budován již od r. 1952. Obsahuje materiál získaný ze starších tištěných i rukopisných nářečních prací, slovníků, dále nářeční lexikum od dopisovatelů, průběžně je doplňován excerpty z diplomových a dizertačních prací, velký podíl na jeho obohacování mají samozřejmě i přímé terénní výzkumy. V současné době obsahuje přibližně 1,5 milionů záznamů.

SNČJ zpracovává celonárodní nářeční slovní zásobu. Zachycuje také v maximální možné míře specifické výrazy různých tradičních profesí a řemesel, často už mizejících. Je to slovník nediferenční, relativně úplný. Vzniká jako elektronická publikace. Pro vytváření slovníkových hesel byl vyvinut speciální software. Editace heslového odstavce je prováděna prostřednictvím elektronického formuláře, v němž autor hesla zadává potřebné údaje (nářeční varianty, materiálové příklady s lokalizacemi, gramatické kategorie atd.) do jednotlivých kolo-

nek. Software potom z vyplněného formuláře vytvoří podobu heslového odstavce. Hotová hesla jsou uveřejňována v internetovém *Slovníku* (<https://sncj.ujc.cas.cz>), v současnosti jsou dostupná hesla s náslovím A — Č.

Dalším velkým projektem, do něhož jsou čeští dialektologové zapojeni, je *Slovanský jazykový atlas* (*SJA*; <https://www.slavatlas.org/>). Patří k nejvýznamnějším projektům slovanské jazykovědy. Jde o projekt nadnárodní, jehož se účastní univerzitní a akademická pracoviště všech států se slovansky hovořícím obyvatelstvem (Polsko, Česko, Slovensko, Německo, Bělorusko, Ukrajina, Rusko, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Srbsko, Makedonie a Bulharsko). Myšlenka celoslovanského atlasu byla nastolena již na 1. mezinárodním sjezdu slavistů, konaném v r. 1929 v Praze. Přípravné práce začaly po 4. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě v r. 1958. Od r. 1961 řídí práci na *SJA* Mezinárodní komise Slovanského jazykového atlasu při Mezinárodním komitétu slavistů, a to nejen organizačně, ale především určuje koncepci díla. V rámci účastnických států byly postupně vytvořeny tzv. národní komise. Mezinárodní komise pravidelně pořádá zasedání, kde se pracovní kolektiv soustřeďuje na řešení problémů vzniklých při zpracování materiálu. Jednácím jazykem je ruština.

Mezinárodní komise vypracovala výzkumnou síť 830 bodů, do níž byly zahrnuty i slovanské lokality administrativně začleněné do státních útvarů s majoritním neslovanským obyvatelstvem. V roce 1964 vznikla definitivní podoba Dotazníku *SJA*. Obsahuje 3454 otázek zaměřených na zkoumání jevů z oblasti hláskosloví, tvarosloví, lexika, slovotvorby, sémantiky, prozódie a syntaxe (*Вопросник ОЛА*, Moskva 1965). Terénní výzkum pro potřeby *SJA* probíhal v letech 1965–1973.

SJA vychází ve dvou řadách: lexikálně-slovotvorné a foneticko-gramatické. Jako metoda kartografického zobrazení nářeční situace bylo zvoleno zaznamenání jevů na mapě pomocí

symbolů. Svazky vycházejí v jednotlivých účastnických zemích. Jsou jednotně koncipovány: po úvodní studii týkající se tématu zpracovávaného ve svazku je vždy uveden systém fonetické transkripce, legenda a soupis zkoumaných lokalit. Následuje mapová část. Soupis nářečního materiálu je představen na levé (sudé) straně svazku, na pravé (liché) straně se nachází symbolová mapa s legendou a krátkým komentářem. V některých svazcích jsou zařazeny i svodné mapy.

V roce 2019 vydala česká národní komise svazek *Reflexy *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt*. Editorkami jsou členky české národní komise SJA Martina Ireinová a Petra Přadková, pracovnice dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR v Brně. Od roku 2017 byli členy redakčního kolektivu také Nikolaj Antropov z běloruské národní komise a Pavlo Gricenko z ukrajinské národní komise.

Tento svazek je věnován vývoji praslovanských skupin **or, *ol, *er, *el* v interkonsonantických (**tort, *tolt, *tert, *telt*) a náslovných (**ort, *olt*) pozicích slov v dialektech slovanských jazyků. Svazek obsahuje celkem 79 map. Reflexy **tort* jsou představeny na 25 mapách, **tolt* na 18, **tert* na 16, **telt* na 9, **ort* na 9 a **olt* na 2 mapách. Mapy jsou opatřeny legendami a komentáři a doplněny soupisy nářečního materiálu.

Slovanský jazykový atlas má mimořádný význam nejen pro lingvistiku, ale i pro řadu dalších vědních disciplín, např. historii, etnologii, kulturologii, religionistiku.

Dialektologické oddělení pracuje i na dalších projektech, o nichž zde nebylo pojednáno (např. *Slovník pomístních jmen Moravy a Slezska, Evropský jazykový atlas*), a do budoucna má před sebou celou řadu úkolů. Dialektologové prostřednictvím terénních výzkumů stále provádějí sběr nářečního materiálu a věnují se jeho zpracování. Velmi důležitým úkolem je tvorba *Slovníku nářečí českého jazyka* a dokončení HTML verze *Českého jazykového atlasu*. Připravuje se také interaktivní propojení *SNČJ* jak s *ČJA*, tak se *Slovníkem pomístních jmen na Moravě*

a ve Slezsku, které uživatelsky přátelským způsobem umožní využívat výsledky činnosti českých dialektologů lingvistům, pedagogům, studentům i široké veřejnosti.

Literatura

- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 9. Рефлексы *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt / ed. M. Ireinová, P. Přadková. Praha: Academia, 2019.
- Balhar J. Český jazykový atlas. Dodatky. Praha: Academia, 2011.
- Český jazykový atlas 1 / ed. J. Balhar, P. Jančák. Praha: Academia, 1992.
- Dotazník pro výzkum českých nářečí. Ústav pro jazyk český ČSAV, dialektologické oddělení Praha — Brno. Praha, 1964–1965.
- Hlavsová J. Počátky české dialektologie // Naše řeč. Roč. 70. 1987. S. 75–81.
- Hlavsová J. Počátky české dialektologie II // Naše řeč. Roč. 70. 1987. S. 141–149.
- Jančák P. Lexikální výzkum našich nářečí // Naše řeč. Roč. 38. 1955. S. 245–247.
- Jančák P. Závěrečná dotazníková akce při výzkumu českých nářečí // Naše řeč. Roč. 42. 1959. S. 105–107.
- Přadková P. Slovanský jazykový atlas. Věda kolem nás. Praha: Academia, 2020.
- Slovník nářečí českého jazyka [online]. Brno: dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. © 2016– [cit. 2018-03-28]. URL: <https://sncj.ujc.cas.cz>.
- Utěšený S. K dotazníkovému výzkumu slovní zásoby českých nářečí // Naše řeč. Roč. 40. 1957. S. 222–227.
- Zimová B. Archiv lexikálního materiálu lidového jazyka // Naše řeč. Roč. 37. 1954. S. 235–239.
- Zimová B. Práce dopisovatelů při tvoření archivu lidového jazyka // Naše řeč. Roč. 39. 1956. S. 241–242.
- Zimová B. Soustavnost v práci dopisovatelů archivu lidového jazyka // Naše řeč. Roč. 44. 1961. S. 243–245.

Paths of Czech Dialectology

The Department of Dialectology of the Institute of the Czech Language in Brno systematically examines traditional territorial dialects. Between 1992 and 2011 six volumes of the *Czech Linguis-*

tic Atlas were published. Since 2011, Czech dialectologists have been working on the *Dictionary of Czech Dialects*. The dictionary is being created in a special computer programme. It captures the dialect lexicon in Bohemia, Moravia and Silesia over the past ca. 150 years. An electronic version of the *Dictionary* has been available since 2016. The Department of Dialectology is a team member of The Slavic Linguistic Atlas project. The 9th volume “Reflexes *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt” was published by Czech dialectologists in 2019.

DOI: 10.31168/0459-6.24

А. Панчевска (Скопје, Северна Македонија)

Називите за ‘кукла’ во македонските дијалекти во поширок словенски контекст (според материјалите на ОЛА)

Вовед

Во овој текст ќе биде обработен материјалот од прашањето од X Лексички том на «Општословенскиот лингвистички атлас» (ОЛА 10) од областа на народните обичаи. Станува збор за називите на ‘кукла’ во словенските дијалекти, т. е. во пунктовите опфатени во ОЛА — 853 населени места од целата словенска територија. Македонскиот дијалектен комплекс во овој проект е претставен со 24 населени места кои се распоредени во рамките на државните граници, но и надвор од нив. Едно населено место се наоѓа во Република Албанија, а 8 во Република Грција. Називите за *кукла* се предмет на обработка на прашањето L 2291 ‘кукла’ според *Прашалникот* на ОЛА, а се обработени во картата бр. 35 во X лексички том на ОЛА (ОЛА 10: 158).

Овие називи на целата словенска територија означуваат *предмет, фигура, обично женска, што служи како детска*